

Губенко В.І.

УДК 330.341.1:339.137.2:338.436(477)

**ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ І ЇЇ АПК**

Постановка проблеми. Головним завданням України в умовах сучасності є інноваційний розвиток, без реалізації якого на невизначений термін відкладаються наші явні і затаєні надії наздогнати по рівню техніко-економічного розвитку та добробуту передові країни. Перед ним стоять більш тяжкі завдання ніж ті, що стояли перед країнами перших двох ешелонів, стратегією яких була стратегія доганяючої індустріалізації – Франція, Люксембург, Швеція, Данія, Швейцарія та Німеччина, Росія, Італія, Японія, як країни другого ешелону. Зараз, коли у світовому авангарді формується постіндустріальна економіка, інші країни, в тому числі і Україна не можуть обмежуватись тільки доганяючою індустріалізацією, що значно складніше. Тепер вирішального значення набуває не виробництво автомобілів, розвиток чорної і кольорової металургії, навіть комп'ютерів, а загальний рівень професіоналізму працездатного населення, рівень знань і націленість всієї нації на інновації у всіх галузях.

Значна частина доганяючи країн до 1982р. продовжувала стратегію імпортозаміщення (як і Україна у 2010-2012рр.) і тільки криза 1982р. розвіяла уявлення цих країн про переваги такої стратегії, тому вони розпочали інтенсивно нарощувати експорт. Україна повинна мати, в першу чергу, амбіційний план, який передбачав би «перескакування» з допомогою інформаційно-комунікаційних технологій через стадію розвинутого індустріального суспільства, як це роблять інші країни, економіка яких була застосовувана для видобутку природних ресурсів. Щоб стати сучасною державою її економіка повинна опиратися на знання, інформація повинна вважатися таким же предметом суспільного споживання, як вода, газ, нафта, і повинна бути легкодоступною для тих, кому вона необхідна, адже включення в інформаційне суспільство кожного громадянина повинно стати не лише обов'язком соціальної держави, але й економічною необхідністю [1, с.21-26].

Мета і завдання дослідження. Метою завдання дослідження є аналіз умов формування інформаційної економіки України та її особливостей, наслідки відставання окремих галузей, факторів та суперечностей, що сприяють і знищують можливості загального піднесення, підходів щодо оздоровлення економічної, соціальної і правової інфраструктури, аналіз розвитку ЗЕД України і АПК за 2000-2011рр., як одного із зазначених факторів активізації інноваційного розвитку.

Матеріали і методика дослідження. Матеріалами дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо проблем постіндустріалізаційного та інноваційного розвитку України, звіти про стан зовнішньоекономічних відносин України та АПК за 2000-2011рр. В методиці дослідження враховувалось, що кожен фактор формується на засадах аналізу і синтезу, аналітичного передбачення процесів, сумісності їх елементів і законами ринкової економіки. Для реалізації поставлених завдань використані методи наукової абстракції, історико-логічний, розрахунково-конструктивний, економіко-статистичний.

Результати дослідження та їх обговорення. Досвід багатьох країн демонструє тісний зв'язок структурного та інноваційного розвитку і свідчить про те що перехід на новий щабель вимагає довгого періоду часу для свого визрівання в процесі подолання інерції минулого. При всьому розмаїтті процесів визрівання господарських вкладів у різних країнах невідворотним підсумком фундаментальних зрушень завжди було максимальне охоплення новими науково-технічними досягненнями всіх життєвовазбездпечуючих сфер діяльності і готовність економіки сприймати і застосовувати нововведення. Зовнішні ін'єкції не зможуть призвести до бажаних результатів тому, що неадекватність системи знищує ефект від досягнення так званих пріоритетних галузях тому, що дифузія інновацій вимагає змін в умовах господарювання всієї багатоланцюгової технологічної складовій при сучасному сітьовому характері цих поєднань. Відставання окремих вибраних ланок викликати менше зниження енергії загального піднесення, що виникає при дозрівших змінах у базових економіках.

Це явище відмічено в нашій і зарубіжній економічній літературі як своєрідний структурний капкан, коли масове виробництво не формує попиту на інновації і великий масив успадкованої від мобілізації індустріалізації обраної промисловості, лише частково заринувши в малий бізнес, знаходиться на периферії нових проєктів. Так, наприклад, в переробній промисловості Росії лише до 15% підприємств завершили модернізацію [2, с.16], в Україні 6,8% [8, с.3].

Самодостатньою може бути лише економіка, де інновації пронизують всю господарську піраміду – від добувної промисловості і сільського господарства до обробної і фінансової систем, освіти і науки, але це вимагає суттєвих змін у суспільстві та інституційних змін, в характері використання ресурсів. Аналіз залежності між економічним розвитком та багатими на природні ресурси країнами свідчить, що ці країни по-різному використовують ресурси експортно-сировинні товари у формуванні своєї економіки. Такі країни як Норвегія, Австралія, Індонезія демонструють ефективну економічну політику і здійснюють економічні перетворення. Більшість країн, що розвиваються, як і Україні, характерна інша, рента орієнтована модель економіки, тому все залежить від того, як держава розпоряджається своїми експортними ресурсами. Україна експортує продукцію АПК, яка в своїй структурі продукції глибокої переробки має менше 10%, втрачаючи на цьому значну частину валютних надходжень, які можна було б спрямувати на інновації [4, с.20]. У 2011р. Україна експортувала всього продукції на 68,23 млрд. табл. США, що більше рівня 2000р. в 4,68 разу, 2008р. – лише на 2,2% і 2010р. – в 1,33 разу (табл. 1).

Таблиця 1. Виробництво, ЗТО, експорт, імпорт та внутрішні баланси основних харчових продуктів (млн. дол. США, тис. тонн).

Показники	2000р.	2008р.	2010р.	2011р.	2011р. в % (разів) до:		
					2000р.	2008р.	2010р.
ЗТО України	29484	148668	109000	149400	506,7	100,5	137,1
в т. ч. АПК	2576	18045	16300	19800	768,6	109,7	121,5
в стр. ЗТО України, %	8,74	12,1	14,9	13,2	1,51р.	1,09р.	0,886р.
Експорт, всього	14572	66775	51400	68230	468,2	102,2	132,7
В т. ч. АПК	1582	11285	10200	13100	828,1	116,1	128,4
в стр. Експ. України, %	10,85	16,9	19,9	19,2	1,77р.	1,14р.	0,96р.
зовн. торг. сальдо	616	-15118	-620	-12640	-21р.	0,85р.	2,087р.
в т. ч. АПК	587,4	4526	4200	6500	1106,6	143,6	154,8
зерно: виробництво	24454	53300	39200	56700	231,9	106,4	144,6
експорт	1330	16136	13900	14149	1063,8	87,7	101,8
пит. вага, %, у: вир-ві	5,4	30,3	35,4	25	4,63р.	0,82р.	0,71р.
в експорті АПК	7,8	32,8	24,2	27,6	3,54р.	0,84р.	1,14р.
внутрішній баланс	24164	37279	25430	42551	176,1	114,1	167,3
насіння олійн.: вир-во	3521	9400	8700	10100	286,9	107,4	116,1
експорт	913	2710	2445	2573	281,8	94,9	105,2
пит. вага, % у: вир-ві	25,9	28,83	28,1	25	0,96р.	0,88р.	0,89р.
в експорті АПК	9,48	12,32	10,1	10,7	1,13р.	0,87р.	1,06р.
внутрішній баланс	2625	6743,7	6298	7587	289	112,5	120,5
олія: вир-во	973	2480	3572	3231	332,1	130,3	90,5
експорт	590	1583	2863	2789	472,7	176,2	97,4
пит. вага, %, у вир-ві	60,6	63,8	80,1	86,3	1,4р.	1,35р.	1,08р.
в експорті АПК	14,9	16,84	28,1	25,2	1,69р.	1,5р.	0,9р.
внутрішній баланс	437	1286	1041,3	682	156,1	53	65,5
цукор: вир-во	1780	1572	1808	2591	145,6	164,8	143,3
експорт	320	45	35,3	6,2	1,9	13,8	17,6
пит. вага, % у: вир-ві	18	2,86	1,95	0,24	0,013р.	0,084р.	0,123р.
в експорті АПК	6,7	1,5	0,15	0,03	-223р.	-50р.	-5р.
внутрішній баланс	1780	1611	2108	2853	160,3	177,1	135,3
молоко: вир-во	12700	11762	11250	11090	87,3	94,3	98,6
експорт	101	190,7	153,63	163	161,4	85,5	106,1
пит. вага, у: вир-ві	0,79	1,64	1,57	1,47	1,86р.	0,9р.	0,94р.
в експорті АПК	8,68	5,78	5,3	4,6	0,53р.	0,8р.	0,87р.
внутрішній баланс	12607	11613	11133	10963	87	94,4	98,5
м'ясо: вир-во	1660	1820	1900	1710	103	94	90
експорт	151,3	25,4	46,53	75,8	50,1	298,4	162,9
пит. вага, % у: вир-ві	9,1	1,39	2,45	4,4	-2,07р.	3,13р.	1,8р.
в експорті АПК	12,3	0,66	0,88	1,5	-8,2р.	2,27р.	1,7р.
імпорт	22,3	512	348,85	212,4	952,5	41,5	60,9
Пит. вага, імп. у внутр. Балансі, %	0,8	21,6	15,84	11,48	14,35р.	-1,88р.	-1,38р.
Внутрішній баланс	1525	2306,7	2202	1847	121,1	80,1	83,9

Агропромисловий комплекс експортував у 2011р. продукції на суму 13,1 млрд. дол. США, що більше рівня 2000р., 2008р., 2010р. відповідно 8,28; 1,16; 1,28 рази, забезпечивши за всю новітню історію найвищий рівень додатного зовнішнього торговельного сальдо – 6,5 млрд. дол. США, яке перевищило рівні 2000, 2008, 2010рр. відповідно в 11; 1,43; 1,55 разів. Сумарне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо України за 2011р. склало 12,94 млрд. дол. США. Небезпечним, на нашу думку, є стрімке зростання від'ємного зовнішньоторговельного сальдо по Україні у 2011р. порівняно з 2012р. у 2,1 рази, що викликало з початку 2012р. значні ускладнення і може призвести як і в 2008-2009рр. коли від'ємне сальдо досягло рівня 15,118 млрд. дол. США, до непередбачуваного перебігу подій у зв'язку з посиленням кризових процесів. Як видно з наведених даних табл. 1, питома вага експорту АПК у 2011р. зросла у порівнянні з 2000р. в 1,77 рази і склала в середньому 2010-2011рр. біля 20% всього національного експорту, забезпечивши високий коефіцієнт покриття за наведені роки на рівні 1,69 і 1,95, що у 2,2 рази перевищує рівень цього показника по національній економіці [8].

Як зазначалось вище аграрний сектор економіки України історично завжди був міцною основою індустріального розвитку країни і в даний час він здатний перетворитися в розвинуту аграрну – продовольчу систему, здатну сприймати нововведення про що свідчить, наприклад, досвід Китаю, де протягом основних років сільське господарство залишилось одним із пріоритетів економічного розвитку. Зміни господарської системи в цій країні розпочалися перетвореннями на селі та об'єднання прав володіння і користування земельними наділами і, діючими тому, що в країні збереглося селянство, стимули для розвитку галузі збереглися, імпульс для розвитку ініціативи був реалізований через послідовний і поступовий розвиток інституційного середовища, на селі стали розвиватися народні промисли, ремесло, легка промисловість. Розвиток виробництва експортної продукції в дрібних сільських підприємствах стало можливим вкладом у розвиток всієї економіки, а дрібний бізнес став вагомим джерелом засобів для розвитку села. Наведений приклад засвідчує, що тут важливою складовою є гнучка і грамотна політика

держави, пошук шляхів досягнення балансу між владою і бізнесом та боротьба з монополізмом і корупцією. Особливо для України очевидним є невідворотність фундаментальних реформ, або системних змін, тим більше, що основи існуючої господарської піраміди мають макроекономічну інституціональну природу, а інерційність існуючої структури господарства неможливо подолати без зміни бюджетних пріоритетів і макроекономічної політики в цілому.

Шляхи інноваційного розвитку в розвинутих країнах здійснювались в різних сферах економіки, при цьому головними залишалися сільське господарство, фінанси та інтернет-економіка, які в розвинутих країнах були рівно доступними для інновації, які вони активно застосовують. Аграрний сектор, залишається важливою життєзабезпечувальною галуззю влюбій країні, саме в розвинутих країнах давно вже знаходиться на постіндустріальній стадії розвитку, став наукоємним і переходить на інформаційно-біотехнологічну стадію, сільське господарство, як частина агро-продовольчої макроструктури, є рівноправним партнером і важливою ланкою всього технологічного ланцюга, готовою породжувати і сприймати нововведення.

Продовольча проблема в глобальному вимірі різко загострилася: на кінець 2010-2011рр. ФАО зафіксувало рекордне за весь період спостережень підвищення світових цін на 55 видів продовольчих товарів [5, с.19].

Увага міжнародних і європейських організацій зосереджується на Україні з її могутнім потенціалом чорноземів і можливістю активізації використання новітніх технологій, що знижують кліматичні ризики. Але їх застосування у рамках вітчизняного агрокомплексу незначне у зв'язку з тим, що сільськогосподарська наука і освіта «сидять на голодному пайку», крім того, що найважливіше – відсутні основні складові макроекономічної політики: чітка регламентація і гарантія захисту прав на землю та довготермінове прийнятне кредитування, тому саме ці фактори були і залишаються головними у розвитку аграрного сектору.

Зрілість економічної структури переконливіше всього проявлялося і проявляється у рівні розвитку фінансової системи. Слідом за інноваціями в реальній економіці фінансовий сектор бере на себе нові ризики, щоб передати інвестиції в місце зростання, у венчур, зростаючі компанії, у просторі структурних змін в економіці [6, с.285]. Історія свідчить, що будь які перетворення не здійснювались без участі фінансового бізнесу. В Європі основними фігурантами були, як правило, банківські структури. Поступово, потіснивши традиційні функції банків, на перший план у підтримці нових напрямків науково-технічного прогресу вийшов біржовий ринок, тому саме ринок інноваційних активів став першим етапом нової економіки. У США виникла особлива модель взаємодії та інноваційного бізнесу. Електронна система NASDAQ і її аналоги перетворились у важливий економічний інститут, а показники активності на основних фондових ринках свідчили про інноваційний прорив, коли нововведення стали важливими на макрорівні і це вже не кон'юктурне, а структурне явище. Фінансові ринки стали диференційованими як по інструментам, так і по складу учасників, з'явилися страхові компанії, інвестиційні і пенсійні фонди, які залучили засоби широкого кола населення, що відіграло суттєву роль у фінансовому підживленні інноваційного розвитку, включаючи венчурний капітал, який сприяє прискореному розвитку ринків інформаційно-комунікаційних технологій, гнучкість та оперативність його полегшувало пошук інвесторів, що забезпечило успішне просування комерційного використання Інтернету у сфері бізнесу. Сьогодні венчурне фінансування залишається важливим механізмом функціонування національних інноваційних систем [1, с.18]. Біржовий ринок і система позичкового капіталу, орієнтовані на швидкі і високі доходи, довгий час ефективно виконували свою роль в активізації інновації і в умовах глобалізації загальний фонд світових фінансових ресурсів активно використовувався для інвестицій в інновації у всіх розвинутих країнах, але незадовільний контроль фінансових інструментів не міг призвести до зростання ризиків і нестабільності в самій фінансовій системі, тому «інноваційний вірус» прискорює світову фінансову кризу та масштабні структурні зрушення в усьому світі. Але кризові потрясіння не зменшують значення вкладу фінансових ринків в інноваційний розвиток. У відповідь на перебої у фінансовій сфері вже з'явилися пропозиції по реформуванню фінансової системи з метою розмежування кредитної і накопичувальної функції банків, що дозволило скоротити загальні ризики та зміцнити довіру вкладників. Отже, на даний час склалися три джерела і три складові частини фінансового механізму, адекватних інноваційному типу розвитку: розвинутий фондовий ринок, венчурний капітал і банківська система як джерело інвестицій на нововведення. В Україні перераховані джерела ще надзвичайно слабкі, і їх роль в інноваційному розвитку занадто мала, особливо стосовно венчурного фінансування.

Якщо аграрні і фінансові складові господарської піраміди в цілому сприймають і самі породжують інновації, то третя віртуальна ступінь, нова економічна і юридична структура, пред'являє до бізнесу і до суспільства особливі вимоги, адже розповсюдження Інтернет технологій є новим рівнем структурних перетворень викликаних інноваційними процесами.

Поява феномена інтернет-економіки принципово знижує трансакційні витрати, змінюючи конкурентне середовище інформуючи нові кордони компанії, породжуючи одночасно і нові проблеми: високі ризики, потреба в новій системі гарантій та недостовірність інформації, що розповсюджується, посилюючи занадто затриманий шлях розвитку, на який не відворотного штовхає інноваційний процес. Сучасний етап комерціалізації Інтернетузв'язаний із значними проблемами економічного та юридичного характеру, особливо стосовного захисту інтелектуальної власності, яку не змогли вирішити і в доінтернетний період.

Таким чином, збалансована диверсифікована структура економіки є надзвичайно важливою стартовою складовою інноваційного середовища, що створювався і безперервно змінювався в розвинутих країнах протягом довгих років, на фундаменті якого в другій половині ХХ століття процес технологічних змін

прийняв високий темп завдяки глобалізації, яка зблизила країни в просторі і створила час для адаптації нововведень, але як і раніше, пошуку свого місця в системі розподілу праці кожна країна в першу чергу вирішує особисті проблеми, тому що «глобалізуються» не національні господарства, а економічні процеси [7, с. 39]. Це значить, що сутність готовності в інноваційному розвитку залежить у першу чергу від внутрішніх факторів і Україна не може обмежуватись вузькою спеціалізацією на сировинному секторі та продукції первинної переробки, мають шанс зайняти достойне місце у міжнародному розподілі праці.

Особливо важливе місце в інноваційному розвитку займає освіта, яка в Україні має ряд не вирішених проблем, що не дозволяють забезпечити відповідність рівня освіти її національним господарським функціям. Це в першу чергу невідповідність між професійною спеціалізацією вищої освіти та структури попиту з боку роботодавців, що зацікавлені в спеціалістах, які володіють новими навичками і здатні швидко адаптуватись в умовах різких змін господарського та інноваційного середовища. Схильність до інноваційного мислення не визначається галузевою приналежністю спеціаліста. Зростання питомої ваги спеціалістів у галузях економіки, менеджменту, права, бізнесу та соціальних наук в Україні можна пояснити не тільки своєрідним «відкладеним попитом» на сьогодні на ці професії, а також і бажанням «відійти» від недостатньо перспективних виробничих сфер. Таким чином сучасні процеси глобалізації та розпорядження інформаційно-комунікаційних технологій вимагають відповідної адаптації у сфері освіти.

Висновки.

1. Визначено, що перехід до системи інноваційного розвитку є проблемою не галузевою і технологічною, а системою, яка постійно відтворює інноваційне середовище улюбій галузі і сфері діяльності, її ефект реалізується лише в тій сфері, що засвоює і розповсюджує нововведення.

2. Без реалізації системи інноваційного розвитку України на невизначений термін будуть відкладені надії щодо її розвитку до різних передових країн.

3. Встановлено, що Україна не може обмежуватись лише доганяючою індустріалізацією, а повинна зосередити зусилля на загальний рівень професіоналізму населення, рівень знань та націленості нації на інновації у всіх галузях.

4. Аналіз досвіду країн світу підтверджує тісний зв'язок структурного та інноваційного розвитку, що вимагає до періоду часу в процесі подолання інерції минулого і готовності економіки засвоїти нововведення.

5. Самодостатньою може бути лише така економіка, в якій інновації пронизуватимуть всю господарську піраміду – від сільського господарства до фінансової системи, освіти і науки, інституціональних змін.

6. Пріоритетним має бути не підтримка окремо обраних галузей, а створення інноваційного капіталу і підготовки кадрів.

7. На підставі аналізу розвитку експорту України, її АПК та країн, що за останні роки перейшли на інформаційну систему розвитку доведено, що АПК України, її експортна складова (60% ВВП галузі у 2011р.) є однією із найважливіших складових інноваційного розвитку країни.

Джерела та література:

1. Джон К. Дж. Вперёд к обществу знания в Малайзии: видение и стратегии / К. Дж. Джон // Информационное общество. – М., 2002. – Вып. 1. – С. 26.
2. Ночевкина Л. Необходимы ли отраслевые предпочтения для инноваций? / Л. Ночевкина // МЭиМО. – 2011. – № 12. – С. 13-21.
3. Гончар К. Инвестиционное поведение промышленности: разрабатывать, нельзя заимствовать / К. Гончар // Вопросы экономики. – 2009. – № 12. – С. 140.
4. Кондратьев В. Минерально-сырьевые ресурсы как фактор глобальной конкурентоспособности / В. Кондратьев // МЭиМО. – 2010. – № 6. – С. 20.
5. Демидов Л. С. Услуги в современной экономике / Л. С. Демидов, В. Б. Кондратьева. – М., 2010. – С. 285.
6. Власов В. І. Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналія : монографія / В. І. Власов. – К. : ННЦ Інститут аграрної економіки, 2011. – С. 252.
7. Звіти про стан зовнішньоекономічної діяльності в системі агропромислового комплексу України за 2000-2011 рр. – К., 2000-2011.